

PREDŠKOLSKE USTANOVE GRADA ZADRA DO RAPALSKOGA UGOVORA

ŠIME LJUBIČIĆ

*Ul. Stjepana Mihalića 9.
47000 Karlovac*

sime.ljubicic@outlook.com

UDK: 373.21(497.5 Zadar)(091)

Pregledni rad

Primljen: 27. 1. 2021.

Prihvaćen: 15. 3. 2021.

SAŽETAK

Namjera ovoga rada je prikazati predškolske ustanove grada Zadra u vremenu od donošenja naredbe ministra za bogoštovlje i nastavu u Beču 1872. do kraja Prvoga svjetskog rata, odnosno do Rapalskoga ugovora 1920. godine. O ovim ustanovama u Zadru do sada se nije pisalo stoga ćemo se pozivati isključivo na tekstove četvorice kotarskih školskih nadzornika i poneki tekst iz onovremenoga zadarskog tiska.

KLJUČNE RIJEČI:

*predškolske ustanove, zadarski
vrtići, školski nadzornici, školsko
vijeće*

Naredbom ministra za bogoštovlje i nastavu od 22. lipnja 1872. godine proglašene su ustanove za djecu i njima srodni zavodi.¹ Njome se označava zadaća dječjih vrtića i njima srodnih ustanova, sadržaj rada, starost djece koja se primaju u ustanove, osnivači, broj djece u grupi i prostor potreban za rad, upravljanje za predškolsko gradsko Zadra do Rapalskog ugovora samostalnim vrtićom ili u sastavu škole, osoblje za rad s djecom u vrtiću, kadar za rad i osposobljavanje kadra i naputak o nadzoru vrtića i njima srodnih zavoda, na kraju su navedne i kaznene odredbe. Naime, ako se ne primjenjuju navedeni propisi i gdje je rad takvih institucija štetan, zemaljska školska vlast će ih zatvoriti.

Što je ministarska naredba zatekla u gradu Zadru? Naime, Zadar je imao samo jednu instituciju koja se bavila predškolskom djecom, zvala se *Asilo infantile*. Nadzornici su ga najčešće zvali djetištem ili nejačištem, stoga ćemo i mi upotrebljavati ova dva naziva. Okupljalo je siromašnu zadarsku djecu od dvije i pol godine do navršene šeste godine života. Osnovano je 19. travnja 1841. godine.² Njemu je 1. ožujka 1859. godine pripojen *Asilo di Puerizia* koji je okupljao 20 djece od 6. do 10. godine života. Djetištem je upravljao poseban odbor sastavljen od bogatijih i poznatijih građana Zadra. Godine 1872. to su bili: Giuseppe Sabalich (predsjednik), i sedam članova: Begna di Possedaria dr. Cosimo, Bianchi mons. Carlo Federico, Danilo dr. Francesco, Filippi dr. Natale, Perlini Giuseppe, Randirmo don Pasquale i Rubcich Antonio (tajnik). S djecom je radilo troje zaposlenika: Decoli Angela s djecom školske dobi te Donati Carlotta (nadomjesna učiteljica) i Simicich Margherita (učiteljica asistentica) za djecu predškolske dobi.³

ASILO INFANTILE I BROJNE PRIVATNE ŠKOLE/ VRTIĆI U GRADU ZADRU

Asilo je bio i ostao stalna institucija u gradu Zadru za obuhvat predškolske djece najsiromašnijih obitelji, dok su škole/vrtići za predškolsku i pučkoškolsku djecu bile kratkoga vijeka i nestat će kada se počnu osnivati vrtići *Lega Nazionale* te vrtići na hrvatskom jeziku.

Uz *Asilo* Zadar je imao i do desetak privatnih škola tijekom godine koje su po-

¹ *Naredbeni list za učione Kraljevine Dalmacije*, 1874., broj 10.

² HR-DAZD-377 Miscellanea, svež. 108, poz. 2.

³ Maschek, 1872: 135.

hađala djeca do šeste godine života, ali i onih pučkoškolske dobi. U tim školama nije bilo niti je moglo biti nekog sistematičnijega rada, jer su u njima uglavnom radile osobe koje nisu bile osposobljene za tu djelatnost. Rad se odvijao u tije- snim i nedovoljno osvijetljenim prostorima i, što je najvažnije, na talijanskom jeziku.

O djetištu (*Asilu*) i brojnim privatnim školama pokušat ćemo ponešto napisati koristeći se zabilješkama kotarskih školskih nadzornika: don Frane Bulića, Ivana Cabrića, Vicka Danila i Mihe Zglava. Njihova je želja bila da što prije dođe do promjena u radu tih institucija, da postojeće sirotište (*Asilo*) što prije preraste u pravi dječji vrtić sa stručnim kadrom jer se nalazio u dobroj zgradi, u centru gra- da, s vlastitim vrtom za dječju igru, a privatne škole da što prije nestanu.

Što su o ovome djetištu i privatnim školama u gradu Zadru pisali kotarski škol- ski nadzornici i što su pokrenuli ili barem pokušali pokrenuti?

Don Frane Bulić (1879. – 1883.) u prvoj godini svojega djelovanja jedino ističe da Zadar ima dva zavoda (*Asilo Infantile* i *Asillo Puerile*) te da se oba uzdržavaju do- brovoljnim priložima, ali u njima nema sustavnoga rada.⁴ Isto to ponavlja i školske godine 1880./1881., dok u Općem izvješću o pučkim školama u Kotaru Zadar, tijekom školske godine 1881./1882. navodi da u djetištu boravi 80. djece koja uz pouku primaju i hranu; po navršenoj šestoj godini života djeca odlaze u zaklonište za djecu od šeste do desete godine (*Asilo di puerizia*), u kome ima mjesta samo za 20. djece; kada ta djeca navrše 10 godina, otpuštaju se. Što se dalje zbiva s tom dje- com, kao i s ostalom mnogobrojnom predškolskom djecom u Zadru, pita se nad- zornik. Zgrada u kojoj su smještena predškolska djeca i ovih 20 od 6 do 10 godina velika je i udobna. Budući da vrtića po fröbelijanskom sustavu u Zadru nema, to bi se djetište (*Asilo infantile*), moglo prenamijeniti u tu svrhu. Zato će on (don Frane Bulić) *zavesti dogovaranje s mjerodavnim čimbenicima*.⁵

U to vrijeme, i nesvjesno, to je pitanje na neki način postavilo i Mjesno školsko vijeće grada Zadra i Muška talijanska škola u Zadru (dopisom broj 29 od 20. svibnja 1883. godine), u kojem od Kotarskog školskog vijeća Zadar (u daljnjem tekstu KŠV) traže da se već od školske 1883./1884. godine u toj školi djeca prvo- ga razreda podijele u dva paralelna razreda.⁶

⁴ HR-DAZD-105: Kotarsko školsko vijeće, 1879., kut. 22, br. 683.

⁵ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1883., kut. 26, br. 114.

⁶ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1883., kut. 27, br. 258.

Zašto traže diobu djece prvoga razreda?

Zadar je jedini grad u Dalmaciji koji ne dopušta otvaranje pučke škole s hrvatskim nastavnim jezikom. Da takva škola i postoji, ne bi donijela puno koristi, jer iz takve škole dijete ne može nastaviti srednjoškolsko obrazovanje u Zadru s obzirom na to da je sve na talijanskom jeziku. Da bi dijete nastavilo školovanje na hrvatskom jeziku, moralo je otići u Šibenik, Split ili Dubrovnik. U takvim okolnostima djeca su se upisivala u talijansku osnovnu školu, iako mnoga od njih uopće nisu poznavala talijanski jezik. Cilj zadarskog Mjesnog školskog vijeća i pučke škole s talijanskim nastavnim jezikom bio je odvojiti djecu imućnijih građana sa znanjem talijanskog jezika od djece iz zadarskih predgrađa (Stanova, Crnog, Brodarice, Voštarnice, Varoši...), koja nisu imala predškolskog odgoja i koja nisu poznavala ili su nedovoljno poznavala talijanski jezik, od djece bogatijih i kulturnijih obitelji u kojima se isključivo govorilo talijanskim jezikom.

Navedeni dopis Mjesnog školskog vijeća Zadra i pučke škole s talijanskim nastavnim jezikom našao se odmah na sjednici KŠV u čijem su sastavu bili Stjepan Buzolić, Ćiril Žeželj, dr. Vicko Ivčević, don Petar Španić i učitelj zadarske preparandije Ivan Cabrić, kao zamjena za odsutnog don Franu Bulića.⁷ Jedna od točaka dnevnoga reda odnosila se na raspravu o opravdanosti osnivanja paralelnog prvog razreda u pučkoj školi s talijanskim nastavnim jezikom. Učitelj Ivan Cabrić pripremio je za KŠV opširno izvješće⁸ kojim dokazuje da su svi razlozi koje je navelo Mjesno školsko vijeće Zadra neutemeljeni, jer bi se time školi oduzeo njen osnovni karakter kada bi se djecu dijelilo u dva paralelna razreda zbog razloga koje zakon ne poznaje te da se ne bi došlo do željenoga cilja.

Željeni cilj mogao bi se postići *kada bi se u gradu Zadru podigla fröbelijanska bašča (dječji vrtić, giardino infantile)* koji bi se bavio tjelesnim i duševnim odgojem jednog dijela djece zapuštene i zanemarene obiteljskim odgojem. Inače, učitelj Cabrić prvenstveno zastupa mišljenje ravnatelja Učiteljske škole u Arbanasima/Zadar gosp. Stjepana Buzolića o potrebi osnivanja pučke škole u Zadru s hrvatskim nastavnim jezikom, jer bi takva pučka škola, koju bi pohađala djeca iz obitelji u kojima se govori hrvatskim jezikom, u mnogome doprinijela kvaliteti učiteljskoga rada u školama zadarskoga kotara. Naime, svake godine održavale su se učiteljske skupštine na kojima bi bilo moguće upriličiti ogledna predavanja, što u vježbaonici Preparandije u Arbanasima/Zadar nije bilo moguće zbog nedovoljnog poznavanja hrvatskoga jezika polaznika.

⁷ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1883., kut. 27, br. 433.

⁸ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1883., kut. 27, br. 258.

Dopisom od 28. kolovoza 1883. godine⁹ KŠV izvješćuje Pokrajinsko školsko vijeće (dalje: PŠV) da je na navedenoj sjednici od 21. srpnja navedene godine jednoglasno odbijen prijedlog MŠV grada Zadra, jer nije našlo niti jednog zakonitog razloga o osnivanju dvaju paralelnih prvih razreda u talijanskoj pučkoj školi u Zadru. Ali, budući *između učenika I. razreda spomenute učione ima djece zaostale u domaćem uzgoju, koja svojom prisutnošću u učioni, i ako ne bi pokvarila svoje sudrugove, mogla bi ipak uzbuditi u srcu pojedinih roditelja zbilja neko zabrinuće, a valjda i strah, da im se pokvari i porod, pišuće je Vijeće u istoj sjednici prihvatilo predlog da se zaprosi to visoko c.k. PŠV da bi izvoljelo podignuti u gradu Zadru jednu djetinju bašču*. Mi se danas pitamo je li prethodno napisana rečenica KŠV revolt na postojeće stanje, satira ili poniznost dotičnoga vijeća.

Sada se već poduzimaju akcije od strane i KŠV i kotarskog školskog nadzornika pa iz dopisa (nazovimo ga uvjetno: mali program) koji KŠV upućuje višoj prosvjetnoj instanci – PŠV pod br. 284 od 11. travnja 1884. godine¹⁰ saznajemo da bi troškovi za takav vrtić godišnje iznosili 1190 for., a da je grad Zadar voljan sudjelovati u tom trošku sa 100 for.

Trošak bi se mogao uvelike smanjiti ukoliko bi priskočio PŠV. Naime, istočno od stolne crkve (današnji Forum) postoji jedan vrt koji je Financijsko ravnateljstvo iznajmilo nekom privatniku za 16 for. godišnje. Budući da se taj vrt naslanja na kuću posjednika Filipija (on je voljan svoju kuću iznajmiti za potrebe vrtića za mali iznos), moguće je, uz otvor u zidu, dobiti i vanjski prostor za igru. Nadzornik i KŠV razgovarali su s Filipijem i korisnikom vrta, ali ne i s Financijskim ravnateljstvom, to bi svakako lakše moglo obaviti PŠV.

KŠV predložilo je i kakav bi kadar trebalo osigurati: jednu učiteljicu i dvorkinju, s naglaskom da bi se za učiteljicu (odgajateljicu) tražilo osobu koja *posjeduje onu nježnost i okretnost, onu ljubkost i vještinu, onu hitrinu i zanos što se zahtjeva od učiteljica takvih vrtova. Statut i program koje će sačiniti Ivan Cabrić bit će dostavljeni naknadno*. O statutu i programu dječjeg vrtića KŠV raspravljalo se 15. svibnja 1884. godine, a prihvatilo 13. rujna 1884. godine. Statut i program također su pisani talijanskim jezikom, jer se rad u vrtiću trebao odvijati na talijanskom jeziku. Statut ima 19 paragrafa, a napisan je na tri stranice; program je napisan na sedam stranica, a dijeli se u dva dijela: niži i viši odsjek te je navedeno što se obrađuje u nižem, a što u višem odsjeku.

Zemaljski odbor (dopis broj 2354 od 14. srpnja 1884. godine) izjavljuje da ne

⁹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1883., kut. 27, br. 258.

¹⁰ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1884., kut. 30, br. 284.

drži ni potrebnim ni shodnim za sada osnivati vrtić u Zadru, jer uspjeh ne bi odgovarao *žrtvi koja bi se tim nametnula zemaljskoj učiteljskoj zakladi i onako preveć opterećeno*.¹¹ U sastavu ovoga dopisa je statut i program rada s prijedlogom nekih izmjena i dopuna.

Ivan Cabrić (1883. – 1888.), u odsutnosti don Frane Bulića, zdušno se zalagao za osnivanje fröbelijanskoga vrtića u Zadru. U tome nije uspio, jer PŠV nije našlo valjani razlog za to. Naime, financijske mogućnosti PŠV to nisu dopuštale. Ipak, Zadar je već tada, zakratko, imao fröbelijanski vrtić, koji je 19. svibnja 1885. godine nadzornik Ivan Cabrić i posjetio. U vrtiću je od početka školske godine radila osposobljena učiteljica Amelia Costa/Košta. Djecu je podučavala govoru i gimnastičkim igrama, koje su utjecale na obogaćenje i čistoću jezika (jasno, talijanskog). Vrtić je imao svega 11. djece.¹²

I učiteljski časopis *Zora*, koji je izlazio u Zadru, u broju 9 od 25. svibnja 1885. godine navodi se da je Amelia Costa otputovala iz rodnoga Zadra u Friuli (Italija) gdje je i prije radila šest godina. Inače, u Zadru je tijekom toga razdoblja podučavala svega 12. djece. List zaključuje: *A ja! Nema napretka u zadarskim ustanovama*.¹³

Osim vrtića Amelie Costa, nadzornik Ivan Cabrić posjetio je i četiri privatne škole u gradu Zadru, školu Bazilije Frančić, Marije Ruže Vučetić, Ane Cizek i srpsku fondacijsku školu, ali i *Asilo di carita per infanzia e per la Puerizia*. O navedenim školama napisao je sljedeće:

- Bazilija Frančić, uz pučkoškolsku djecu, ima i osmoro *nezadobne* (predškolske) djece;
- Marija Ruža Vučetić ima samo dvoje *nezadobne* djece;
- Ana Cizek ima oko 30 *nezadobne* djece;
- srpska fondacijska škola (posjeta od 25. srpnja 1885. godine) ima, uz 14 djevojčica pučkoškolske dobi, 20 *nezadobne* djece. Za ovu školu nadzornik piše da učiteljica Marta Kovačević nije osposobljena pa se traži iznalaženje osposobljene učiteljice ili zatvaranje škole.

¹¹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1884., kut. 32, br. 1129.

¹² HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1885., kut. 34, br. 940.

¹³ Školski časopis *Zora*, godine 1887., u brojevima 11.- 16. piše o Fridrihu Fröbelu i djetinjanskim vrtovima; u brojevima 15. - 19. objavljuje *Crtice o zabavišnom uzgoju*, a u broju 15. članak *Znamenitost dječje igre po uzgoj*.

- Djetišće, *Asilo di carita per l'infanzia e per la Puerizia* (posjet je bio 22. srpnja 1885.): *djeca primaju više tjelesne nego umne hrane; uče nauk kršćanski iz biblijske povijesti i računicu 6+6+6 itd. do 100 u zboru, slova uče i pišu redom po imenu... - sve kako zakon neće*. Upisano 85 djece do 6. godine života, a prisutno 70 djece (37+33); učiteljica je Carlotta Donati i pomoćnica Filka Lupi – obje bez svjedodžbe osposobljenja.

O pučkoškolskoj učionici (*Asilo di Puerizia*) neće biti govora, osim napomene da svake godine iz predškolske učionice prelazi u ovu učionicu po nekoliko muške djece i da ih, iz ekonomskih razloga, ne može biti više od 20. Iako je nadzornik dva puta posjetio ovu učionicu u prvom polugodištu 1885./86. godine (11. studenoga i 4. prosinca) i dao upute za rad, ništa se nije promijenilo – *ne ide za rukom dotičnim učiteljicama*.

Uz navedenih pet privatnih škola / vrtića nadzornik je posjetio još šest privatnih pučkih škola: Antonija Castropolo (12. djece), Gavro Puzman (12. djece), Elizabeta Peričić (13. djece), Emilija Radinović (7. djece), Filomena Simetta (11. djece) i Z. Fattoretti (13. djece). Za navedene učiteljice nadzornik ističe da ne odgovaraju svrsi i da je podučavanje kukavno. Čak je i kotarsko školsko zdravstveno povjerenstvo (dr. Inghini i dr. Talpo) obišlo 28. kolovoza 1885. godine sve privatne škole u Zadru i ustanovilo da ne zadovoljavaju osnovne uvjete.

Sada i školska vlast poduzima mjere. Naređuje da učiteljice i učitelji privatnih škola u roku od 14 dana moraju dokazati da ispunjavaju sve uvjete koje zakoni zahtijevaju od privatnih učitelja. U protivnom, rad će im biti zabranjen.

Neke učiteljice nisu mogle u navedenom roku dostaviti sve što je trebalo pa je PŠV odredilo¹⁴ da se privatnim učiteljima i učiteljicama u Zadru zabrani daljnji rad u školi ili predškolskoj ustanovi, a KŠV je dobilo zadatak da bdije nad tim i ne dozvoli rad bilo kome tko ne udovoljava odredbama zakona.

Izgleda da je Gavro Puzman odmah reagirao: tražio je neku vrst pripravnoga tečaja za talijanski, njemački i hrvatski jezik za predškolsku djecu. K njemu je stigao i nadzornik koji iznosi da je našao troje djece koja šeću hodnicima, dok ih je osmoro bilo u jednoj sobi; neki su pisali, neki računali, a *treći stali kako im je počudnije bilo*.¹⁵ Od 11 djece trojica su bila obvezna za školu.

Pokućstvo se sastojalo od jedne velike klupe oko koje djeca sjede i pišu i jedne ploče za računanje. Djeca uče *dizati i pisati slova i slovke na temelju početnice*,

¹⁴ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1886., kut. 36, br. 3170.

¹⁵ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1885., kut. 34, br. 940.

Sillabaria i Fibela i računaju napametno u uskim granicama. Polaznici su djeca iz zadarskoga predgrađa: Stanova, Cerarije (Voštarnice) i Varoša.

Mišljenje nadzornika: Ovakva pripravna učionica za djecu iz zadarskih predgrađa i Varoši, koji bi željeli pohađati talijansku ili njemačku pučku školu, prava je potreba, jer Zadar nema mušku školu na hrvatskom jeziku te im se treba pripremiti za jednu od navedenih škola.

Prijedlog nadzornika: Puzmanu dopustiti rad samo s predškolskom djecom i pripremati djecu za redovnu školu razvijajući ih umno pripovijedanjem kako to zakon predviđa. Uz Puzmana dopustiti rad Karolini Maupas i Klementini Luciani, jer se te tri učionice mogu preobraziti u dječje vrtiće. KŠV, na sjednici od 15. travnja 1885. godine, dopustio je rad Gavri Puzman.¹⁶

U školskoj 1887./1888. godini nadzornik je posjetio četiri privatna dječja vrtića: Ane Cizek (19. listopada) u kojem je bilo 15. djece, Roze Vučetić (14. ožujka 1888.) u kojem je bilo petero djece, Lize Peričić (14. lipnja 1888.) u kojem je bilo devetero djece i Emilije Radinović (14. lipnja 1888.) u kojem je bilo 17. djece. O njima je nadzornik zapisao da *djeca u ovim učionicama, ako se tako mogu nazvati, ponajviše sjede na svojim nejednakim stolčićima; mole Boga, uče brojati, razaznavati slova i slovhati; djeca Emilijel/Lize Radinović pjevaju prilično Carevku; sve kako ne bi smjelo biti. Svi će ovi vrtići djelovati samo do konca školske 1887./88. godine.*

Ovom prigodom nadzornik Ivan Cabrić posjetio je i *Asilo di Carita per l'Infanzia*, ostavio podatak o broju djece od 3 do 6 godina života, ali i onaj drugi dio – o djeci nakon navršenih šest godina. Naglašava da nakon šeste godine života samo 20 dječaka ostaje i dalje u zakloništu (*Asilu*) do navršenih deset godina života. Dok u zavodu borave, imaju i hranu i nastavu. Naučili nešto ili ne naučili, čim navrše deset godina, moraju otići iz zavoda. Rad učitelja i učiteljice nije bio najbolji. Jedino zapažanje jest da učiteljica poučava djecu u pletenju *fratarskih pasaca* (konopčići kojima se opasuju fratri).¹⁷

Kao i uvijek, godišnje izvješće prošlo je raspravu i u KŠV i u PŠV, bez primjedbi, jer je primjedbi u pučkim školama bilo i previše, ali kada je dvije godine poslije nadzornik Vicko Danilo, u izvješću o obilasku škola u kotaru napisao da je 21. ožujka 1890. godine posjetio mušku večernju školu koju su vodili isusovci, a pohađala ona djeca koja su nakon navršenih šest godina morala napustiti zaklonište (*Asilo*), napisao da se *ne zna što je (škola), niti bi se znalo što od nje učiniti; tu*

¹⁶ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1885., kut. 34, br. 940.

¹⁷ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1888., kut. 51, br. 1122.

*stupaju odmetine gradske djece, djece pokvarene u srcu i duši, uličarske skitnice, što su tobože stavljene na zanat... Jedne večeri našao sam u učionici dijete pijano. Hoće se redovničke ustrpljivosti da uzdrži onakvu učionicu.*¹⁸

Ni dva mjeseca nakon nadzornikova izvješća, PŠV traži od KŠV izvješće o djeci obveznoj pohađanja škole koja lutaju gradom, a ne pohađaju ni talijansku ni hrvatsku pučku školu:¹⁹ tko su ta djeca, odakle dolaze i tko se o njima brine. Izvješće nije bilo moguće dati jer nije postojao nikakav dokument koji se odnosio na djecu, koja su bila obvezna polaziti večernju školu. Nakon gotovo godinu dana pronašao se Statuto pell' Istituzione degli Ispettori industriali contro il vagabondaggio. Takva ustanova bila je osnovana 1873. i trajala je nekoliko mjeseci 1873./74., a nakon toga je propala i bila zamijenjena večernjom školom koju su vodili isusovci, a koji nisu vodili računa o obrtu *već su djecu privlačili kruhom, svetačkim zabavama, slikama svetaca, pa i po kojim odijelom*. Isusovci su se također odrekli večernjega podučavanja 1890. pa je općina Zadar angažirala učitelja talijanske pučke škole Josipa Šimičića, ali je *nauk trajao samo u zimsko doba 1890. - 1891.*²⁰

Morali smo spomenuti ovu djecu, jer će njihovo vrijeme tek doći. Bit će to vrijeme od 1900. i nadalje, a posebno vrijeme od dolaska talijanske vojske u Zadar 1918.

Vicko Danilo (1888. – 1895.) nastupio je na dužnost kotarskog školskog nadzornika krajem 1888. godine.

Privatna djetišta i zabavišta u Zadru nisu ukinuta kako je to bilo zapisano u izvješću njegova prethodnika Ivana Cabrića. Naprotiv, Namjesništvo dalmatinsko (broj 164 od 26. veljače 1889.) traži da se dostavi izvješće o tim ustanovama za 1888. KŠV 8. svibnja 1889. godine piše da *zabavišta ustrojenih po novijim didaktičkim načelima nema* i da su ustanove koje djeluju *većim dijelom zakloništa za nejaku djecu*. U gradu Zadru ih je devet: sedam ih je privatnih, a dva se uzdržavaju od ovdašnjih dobrotvornih društava.²¹

O broju djece podataka nema, osim za vrtić Antonije Castropolo i Ane Cizek. Početkom školske godine u vrtiću A. Castropolo bilo je 20. djece, od kojih je samo jedno dijete boravilo besplatno, a ostali su plaćali punu cijenu, međutim

¹⁸ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1891., kut. 61, br. 1737.

¹⁹ Pučka škola na hrvatskom nastavnom jeziku koja je započela s radom 1885.

²⁰ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1891., kut. 61, br. 1459.

²¹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1889., kut. 53, br. 351.

ne zna se koliko.

Kod Ane Cizek početkom godine bilo je 15. djece (10+5); tijekom godine ispisalo se šestoro (5+1). U ovom vrtiću dvoje djece bilo je oslobođeno plaćanja, dok su ostali plaćali po jedan fio/mjesečno.²²

Iz dopisa upućenog u svibnju 1890. PŠV-u saznajemo da u školskoj godini 1888./89. privatnih dječjih vrtića nije bilo. Radio je jedino *Asilo per Infanzia* s 140 djece.²³ Vrtići se ne spominju ni u 1889./90. školskoj godini; radi samo *nejačište* za mušku i žensku djecu. O *nejačištu* nadzornik Danilo piše da je to ostatak starih zakloništa siromašne djece gdje su se ona učila moliti Boga i ništa drugo; ima vrt, ali ga učiteljica staroga kova i bez ikakva osposobljenja, ne zna upotrebljavati u svrhe djetinjih vrtova niti za to ima bilo kakvih *naukovnih* sredstava.²⁴

U godišnjem izvješću za školsku 1890./91. godinu, u rubrici *Broj, vrsta i sredstva za uzdržavanje djetinjiskih hranilišta* piše da su u gradu Zadru dva takva hranilišta i da su oba privatna: *nejačište* koje se uzdržava naročitom zakladom nastalom iz ostavština; broji 82. djece koja uživaju hranu i *nejačište* spojeno sa srpskom ženskom privatnom školom koju uzdržavaju pojedinci; broji 12. djece.²⁵

Nadzornik Danilo je i 20. lipnja 1893. posjetio *nejačište* i zatekao 98. djece (53+45) od upisanih 135. djece od 3 do 6 godine i konstatirao sve što su i nadzornici prije njega:

- djeca uče moliti Boga, pripovijedaju im se poneki događaji iz *biblične* povijesti, pjevaju i uče brojati čak do 100;
- godinama je već upraviteljica ovoga *nejačišta* Carlotta Donatti, puna reda i čistoće (to se opaža u svakome kutku zavoda), ali žena koja nema pojma o uredbi hranilišta; uz nju su još tri pomoćnice (Tereza Wondrich, Marietta Carlin i Anna Zanchi) koje drže red i mir među djecom, dok ima ona – Donatti drži „predavanja.“

Vicko Danilo zaključuje da je zavod na krivom putu, jer trebaju biti isključeni svi oblici nastave; dalje navodi da se djeca trebaju učiti redu, čistoći, lijepom ponašanju te da se zaljube u rad; sve je to moguće postići jedino temeljitim pre-

²² HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1889., kut. 53, br. 351.

²³ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1890., kut. 56, br. 800.

²⁴ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1891., kut. 61, br. 1737.

²⁵ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1891., kut. 62, br. 2408.

ustrojem zavoda.²⁶

Godinu dana poslije (19. srpnja 1894.) nadzornik je opet u *nejačištu*. Zavod nije doživio promjene, radi isto osoblje na potpuno identičan način. Jedina promjena je manji broj djece, jer je već druga polovica srpnja; djeca uče kraće pjesmice; zgrada je dobra i uredna, prostorije su čiste, uredne i dobro osvijetljene; ima i vrt u koji djeca 2-3 puta dnevno izlaze kako bi se poigrala.²⁷

Na kraju se pojavio i statut o nejačištu (*Asilo infantile*) koji je izradio odbor kojim je djetištem i upravljalo, ali ga nisu usuglasili s narednom Ministarstva za bogoštovlje i nastavu od 22. lipnja 1872., broj 4711. Nisu naveli koliko će djece primati, broj osoblja (vrtlarice i pomoćno osoblje); da će se svaka promjena prijavljivati KŠV, da će raditi prema propisima, na koji će se način osiguravati sredstva za rad, koji će se jezik upotrebljavati...²⁸ Školska vlast Zadra šalje statut Zadra i Šibenika u Dubrovnik, vještakinji Pavle Bona (vjerojatno učiteljici ženske učiteljske škole u Dubrovniku.

Stručnjakinja je oba pravilnika (statuta) usporedila s ministarskom naredbom od 22. lipnja 1872. i okružnicom PŠV od 27. siječnja 1873, broj 1487 kojom predlaže da se postojeća hranilišta (*djetišta*) što prije pretvore u dječje vrtiće. Pravilnik koji je stigao iz Zadra je *površan i manjkav i sadrži neke odredbe* koje nisu podudarne s navedenom ministarskom naredbom i okružnicom pokrajinske školske vlasti. Dakle, upraviteljstvo *djetišta* u Zadru treba sastaviti novi pravilnik koristeći naputke koje je dala vještakinja za predškolstvo.²⁹

Nejačište u Zadru (*asilo*) ni nakon bezbroj urgencija KŠV ne usuglašava svoj statut s ministarskom naredbom (paragraf 26) i primjedbama koje je dala stručnjakinja iz Dubrovnika.³⁰ Tek kada se uključilo i PŠV (dopis broj 3459 od 27. kolovoza 1896.), da će dotični zavod biti zatvoren, ako do kraja rujna 1896. godine ne dostave na odobrenje novi pravilnik i ako zavod ne bude preustrojen prema novom pravilniku. Izgleda da je došlo do kakvih-takvih pomaka, ali im je trebalo čak godinu i više dana da pravilnik dovrše (28. prosinca 1897.) i dostave PŠV na odobrenje.³¹ PŠV usvojilo je statut 23. veljače 1898., ali ga u dokumentaciji KŠV nema.³²

²⁶ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1893., kut. 72, br. 1747; 1894., kut. 81, br. 3593.

²⁷ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1894., kut. 79, br. 2172.

²⁸ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1894., kut. 81, br. 3700.

²⁹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1895., kut. 85, br. 11363.

³⁰ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1895., kut. 91, br. 4706.

³¹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1896., kut. 97, br. 3126; 1897., kut. 109, br. 5093.

³² HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1898., kut. 111, br. 683.

Miho Zglav (1895. – 1905.), tek čim je primljen na mjesto kotarskog školskog nadzornika, došao je 30. srpnja 1895. godine u pregled *djetištu* (sirotištu, azilu). Ništa novoga nije mogao iznijeti što ne znamo iz prijašnjih godina: uprava je povjerena *starijoj ženskoj glavi* Carlotti Donati, a pomoćnice su joj Marija Carlin, Ana Zanchi i Ildegarda Manzoni; nejačište ima 116 djece (60 muške i 56 ženske) u dobi od tri do šest godina; nazočno ih je bilo 86; prostorije nisu bile uredne: zidovi su bili prašni i puni paučine; mala djeca pjevaju, mole Boga i pričaju ponešto iz biblijske povijesti. Zato nas ne iznenađuje nadzornikov zaključak: *Pošto nema sustava, sve se vrši jedino na papagalsku.*³³

I u godišnjim izviješćima za 1894./95. i 1895./96. godinu nadzornik Zglav navodi isti problem koji tišti *djetište*/sirotište (asilo): nesposobnost učiteljica za rad s djecom.³⁴

Posljednji zapis o pregledu djetišta obavljen je 6. srpnja 1898., jer u vrtićima i njima srodnim ustanovama ubuduće neće raditi neosposobljeni kadar. Naime, PŠV je naredilo (dopis broj 2205 od 18. srpnja 1898.) da svi vrtići i njima srodne ustanove već od 1. rujna 1898. moraju imati stručni kadar u ustanovi.³⁵

Nadzornik Zglav navedenoga je datuma posjetio djetište i zapisao da je upraviteljica Carlotta Donati *žena stara, bez ikakva osposobljenja i bez ikakvih sposobnosti*, da je u ustanovi zatekao 50 muške i 40 ženske djece od 3 do 6 godine, da je zgrada dograđena i ima tri kata, tako da su djeca raspoređena po spolu: u jednoj prostoriji su dječaci, a u drugoj djevojčice; da je ustanova prljava, bez bilo kakvih učila, a djeca su nečista. Ustanova počinje radom u osam sati izjutra, *premda su ovaj dan na 9 ½ sati djeca još plandovala. Djeca se u ustanovi igraju, a igračaka nema, mole Boga, kazuju neke pjesmice napamet i broje do 20, a nemaju niti najmanjega pojma o dotičnoj količici, koju jedan broj naznačuje; Ana Zanchi sa ženskom djecom radi ručni rad.* Na kraju zaključuje da ustanova ne odgovara uredbi djetinjih vrtova.³⁶ Izviješće je dostavljeno i KŠV i PŠV s napomenom da je na *sve opažene neredе u pismu bio upozoren dotični odbor, koji je odgovorio, da će providjeti zavod osposobljenom učiteljicom, a dok se ona ne nađe, neće ga ni otvarati.*

Kraj je stoljeća. Nadzornik Miho Zglav podnosi izviješće o stanju pučkih škola u zadarskom kotaru za 1899./1900. školsku godinu u kojem je naznačeno da u Zadru djeluju tri dječja vrtića i sva tri odgovaraju *svojoj sursi*:

³³ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1895., kut. 88, br. 2963.

³⁴ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1895., kut. 89, br. 3493.

³⁵ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1898., kut. 113, br. 2637.

³⁶ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1898., kut. 115, br. 3785.

- nejačište s hranilištem za mušku i žensku djecu od 3 do 6 godine, a uzdržava se posebnom zakladom i dobrovoljnim pomoćima; upisano je 104 djece (49/55); jezik je talijanski;
- dječji vrtić – zabavište (bez hranilišta) pri privatnoj grčkoistočnoj ženskoj pučkoj školi; uzdržava se zakladom škole; ima 21 dijete od 3 do 6. godine; jezik je hrvatski ili srpski;
- dječji vrtić na Cerariji (Voštarnici): privatn, uzdržava se od društva Lega Nazionale, broji 40 djece (21/19) od 3 do 6 godina, jezik je talijanski.³⁷

<i>Nejačište (asilo infantile), podatci od 1900. do 1915. godine</i>		
Godina	Broj djece	Odgojni kadar
1901.	83 (39/44)	Domenika Glezer
1902.	96 (44/52)	Domenika Glezer
1903.	112 (65/47)	Domenika Glezer
1904.	106	Ida Manesi
1905.	82 (52/30)	Ida Manesi i Antonija Gašpar
1906.	80 (50/30)	Ida Manesi i Antonija Gašpar
1907.	66 (32/34)	Ida Manesi i Antonija Gašpar
1908.	69 (36/33)	Ida Manesi i Antonija Gašpar
1909.	69 (34/35)	Ida Manesi i Antonija Gašpar
1910.	52 (23/29)	Ida Manesi i Antonija Gašpar
1911.	82 (44/38)	Ida Manesi i Antonija Gašpar
1912.	67 (28/39)	Ida Manesi i Antonija Gašpar
1913.	63 (33/30)	Ida Manesi i Antonija Gašpar
1914.	57 (28/29)	Ida Manesi i Antonija Gašpar
1915.	97 (45/52)	Ida Manesi i Antonija Gašpar

(Navedene statističke podatke nalazimo pod sljedećim brojevima u dokumentaciji KŠV: kut. 148, br. 4362; kut. 164, br. 246; kut. 177, br. 299; kut. 189, br. 508; kut. 200, br. 350; kut. 212, br. 479; kut. 224, br. 483; kut. 234, br. 490; kut. 249, br. 446; kut. 258, br. 5641; kut. 265, br. 3214; kut. 268, br. 5030; kut. 278, br. 357; kut. 291, br. 431; kut. 298, br. 5479 i kut. 311, br. 893).

³⁷ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1900., kut. 136, br. 5611.

DJEČJI VRTIĆ PRI GRČKOISTOČNOJ ŽENSKOJ PUČKOJ ŠKOLI

Dok je KŠV u Zadru raspravljalo o potrebi otvaranja fröbelijankog vrtića u gradu Zadru, srpska je zajednica u Zadru, koristeći se člankom 5. Naredbe ministra za bogoštovlje i nastavu od 22. lipnja 1872. godine, kojim se proglašavaju ustanove za djecu i s njima srodne ustanove, otvorila 1884. vrtić pri ženskoj pučkoj školi u Zadru.

Vrtić je obuhvatio 20. predškolske djece, uz 14 djevojčica pučke škole. S djecom je radila Marta Kovačević, koja nije bila školovana za rad ni s pučkoškolskom ni s predškolskom djecom, stoga i kotarski školski nadzornik Ivan Cabrić i KŠV traže zapošljavanje osposobljene osobe ili zatvaranje škole i vrtića.³⁸

Budući je ove godine bila donijeta odluka o osnivanju pučke škole s hrvatskim nastavnim jezikom u Zadru, *Srpski list*, pod naslovom *Srpske škole u Dalmaciji*, piše kako KŠV donosi naredbu o zatvaranju svih škola koje nemaju osposobljenu učiteljicu, koja se odnosi i na srpsku djevojačku školu. U isto vrijeme ističu, kako se otvara hrvatska pučka škola *u kojoj po priličnom računu djeca se neće od velike zapare daviti. Čudan slučaj da spomenuta naredba izlazi, kad se ova nova škola otvara, koja neće djece imati.*³⁹

Grčkoistočna škola ostala je zatvorena do početka 1888./89.školske godine, kada je KŠV, dopisom broj 1770 od 11. listopada 1888. izvijestilo PŠV da je škola ponovno otvorena i da je zaposlena učiteljica Milica Jelić.⁴⁰ Učiteljica Jelić nije htjela raditi s djecom predškolske dobi, ali u izvješću o stanju pučkih škola u zadarskom kotaru za 1890./91. godinu nalazimo podatak da pri školi djeluje i nejačište s 12. djece, ali ne i tko s njima radi.⁴¹

Pitanje je razriješeno 24. travnja 1893. godine, kada u posjet stiže kotarski školski nadzornik Vicko Danilo. Ustanovio je da s predškolskom djecom radi ista neosposobljena osoba – Marta Kovačević. U grupi je imala čak 28. djece. Vrtić prestaje radom, a škola prerasta u jedno-razrednu mješovitu školu (12/27) s učiteljicom Ankom Mirković.⁴²

Odbor koji upravlja školom nije mogao lako pretvoriti školu u mješovitu. Na-

³⁸ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1885., kut. 34, br. 940.

³⁹ *Srpski list* 1885., br. 38.

⁴⁰ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1888., kut. 51, br. 2102.

⁴¹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1891., kut. 61, br. 1737.

⁴² HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1893., kut. 71, br. 1118.

ime, morali su mijenjati statut, škola se trebala zvati privatna grčkoistočna srpska mješovita jednorazredna škola.⁴³

Ovo su vjerojatno bili nečiji hirovi, jer:

- Zadar ima školu s hrvatskim ili srpskim jezikom; u školi radi sposoban učitelj; škola se financira iz pokrajinskog fonda za školstvo, a ne iz džepa korisnika;
- Zadar ima pučku školu s talijanskim nastavnim jezikom koju također financira pokrajinski fond za školstvo;
- Zadar ima i vojnu pučku školu s njemačkim nastavnim jezikom koju financira državni proračun za vojsku.

Odgovor je teško dati. Uglavnom, škola je kao mješovita radila od 1893./94. do 1896./97. školske godine, a statut se nije mijenjao.

Tijekom te tri školske godine vrtić je ipak radio. Tko je radio, nije poznato, ali i godišnja izvješća nadzornika i godišnja izvješća PŠV za Dalmaciju to potvrđuju.⁴⁴

Nadzornik V. Danilo posjetio je školu i vrtić 7. prosinca 1896. i zapisao da je vrtićka grupa mješovita s 26. djece (6/20), a s djecom radi Marta Kovačević. Ona i dalje nije osposobljena za rad s djecom, ali nadzornik nije imao primjedbi ni na njen postupak ni na uspjeh. Zapazio je da je vrtić bio dobro opskrbljen *poučnim sredstvima, djeca crtaju, mole Boga, pjevaju, čine tjelovježbu, broje do deset, uče i pouku o stvarima*. Primjedbe koje je imao odnosile su se na učiteljicu Vidosavu Letić, jer je koristila neodobrene knjige, ali je *sposobna i dobro poučava*.⁴⁵

Konačno, upravni odbor pri školi izradio je prijedlog pravilnika za vrtić⁴⁶ i uputio KŠV na razmatranje. KŠV je dalo svoje sugestije kako bi djeca pri upisu morala imati liječničku svjedodžbu, da grupa ne može imati više od 40. djece (0,80 m² po djetetu), da se u pravilnik mora unijeti da odgajateljica mora biti osposobljena ženska osoba, da vrtić (zabavište) mora imati fiksirano ljetno i zimsko vrijeme rada, da se posebno naznači da upravni odbor vodi ljetopis i maticu vrtića, a odgajateljica imenik i nedjeljnik. I, na kraju, mora imati zapisano koji će

⁴³ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1893., kut. 74, br. 2647; 1893., kut. 75, br. 3083.

⁴⁴ Znanstvena knjižnica Zadar, *Izveštaj o stanju pučkih općenitih i građanskih učionica i učiteljskih i srednjih škola u Dalmaciji za učionsku godinu 1894. - 1895. do 1904./1905.*

⁴⁵ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1897., kut. 101, br. 181.

⁴⁶ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1897., kut. 102, br. 1004.

se jezik upotrebljavati u vrtiću.

Sređeni pravilnik dostavljen je PŠV na usvajanje s naznakom da je upravni odbor škole odustao od pretvorbe škole u mješovitu školu.⁴⁷

Godina je 1898. PŠV (dopis broj 2205 od 18. srpnja) naređuje da se i u *Asilu Infantile* (sirotištu) i u vrtiću pri srpskoj djevojačkoj školi najkasnije do 1. rujna 1898. imenuje stručna osoba ili da se obje institucije ugase.⁴⁸

Bez obzira na naredbu PŠV, vrtić je radio i dalje, ako je vjerovati statističkim podacima PŠV za školske godine 1897./98. do 1899./1900. Od 1901. godine u vrtiću radi stručna osoba, Marta Čolović.⁴⁹

Privatne škole i vrtiće nadzornici su u pravilu posjećivali svaku drugu godinu, ukoliko se ne bi javili neki problemi. Naime, dogodilo se da je nadzornik Miho Zglav tri godine za redom obilazio srpsku djevojačku školu i vrtić, jer je bilo problema. Opazio je (27. studenoga 1901.) da učiteljica Pavlija Podgorska govori ekavicom i djeci daje ocjene kakve postojeći zakon ne poznaje.⁵⁰ Naredne 1902. napisao je da se u školi ne uči ni hrvatsko-srpski ni srpsko-hrvatski jezik, već čisti srpski jezik,⁵¹ a 1903. godine i ono što se, s obzirom na politiku koja se vodila u Zadru, moglo i očekivati, srpsku fondacijsku školu (a to znači i vrtić!) uzdržava *Legia Nazionale* iz Arbanasa.⁵²

Podatci o vrtiću pri grčkoistočnoj školi od 1900. do 1915. godine					
Godina	Broj djece	Odgajateljica	Godina	Broj djece	Odgajateljica
1901.	31 (14/17)	Marta Čolović	1908.	19 (11/8)	Marta Čolović
1902.	31 (15/16)	Marta Čolović	1909.	29	Marta Čolović
1903.	29 (12/7)	Marta Čolović	1910.	32 (20/12)	Marta Čolović
1904.	24 (10/14)	Marta Čolović	1911.	34 (18/16)	Marta Čolović
1905.	31 (11/20)	Marta Čolović	1912.	33 (14/19)	Marta Čolović
1906.	25 (14/11)	Marta Čolović	1913.	32 (13/19)	Marta Čolović
1907.	28 (14/14)	Marta Čolović	1914.	27 (13/14)	Marta Čolović
1915.	35 (19/16)	Marta Čolović			

⁴⁷ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1897., kut. 102, br. 1004.

⁴⁸ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1898., kut. 113, br. 2637.

⁴⁹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1901., kut. 148, br. 4362.

⁵⁰ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1901., kut. 150, br. 5503.

⁵¹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1902., kut. 156, br. 3113.

⁵² HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1903., kut. 165, br. 890.

(Navedene statističke podatke nalazimo pod sljedećim brojevima u dokumentaciji HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, kut. 148, br. 4362; kut. 164, br. 246; kut. 173, br. 5491; kut. 189, br. 508; kut. 200, br. 350; kut. 212, br. 479; kut. 224, br. 483; kut. 234, br. 490; kut. 249, br. 446; kut. 258, br. 5648; kut. 265, br. 3214; kut. 278, br. 357; kut. 291, br. 431; kut. 298, br. 5479 i kut. 311, br. 893)

DJEČJI VRTIĆI *LEGA NAZIONALE* U GRADU ZADRU

Pozivajući se na članak 19. Temelnog državnog zakona iz 1867.,⁵³ a po uzoru na njemački Shulwerein, čiji je zadatak bio širenje njemačkoga jezika i kulture izvan njemačkoga govornog područja i Talijani, na području Trenta, osnivaju u lipnju 1885. društvo Pro Patria (u prijevodu: za domovinu), čiji je zadatak trebao biti očuvanje talijanskoga jezika i kulture na tome području u vrtićima, školama, novinama i sl. Nažalost, to se vrlo brzo proširilo i izvan toga područja, posebno na Istru i Dalmaciju.

U vrijeme osnivanja Pro Patrie Zadar već je imao sličnu organizaciju – *Società Nazionale Charitas* (u prijevodu: Nacionalno društvo Karitas),⁵⁴ koje Josip Vrandečić naziva *Società Caritas*,⁵⁵ koje je siromašnim učenicima dijelilo udžbenike.

Grad Zadar, u kojem je talijanski jezik još uvijek bio u svim sferama društvenoga i kulturnoga života, grad u kome je iredenta vrlo žilava, jedva je dočekao osnivanje Pro Patrie, već u studenome 1887., kako bi još snažnije poradio na širenju talijanštine u školama i izvan grada Zadra. Osnivači Pro Patrie u Zadru bili su dr. S. Giljanović, dr. J. Nakić, V. Defranceschi, A. Nani, G. Sabalić, G. Micheli-Vituri i pop L. Bujas. Pisac teksta u *Narodnom listu* kaže da su *mal ne svi pravi Talijanci kojima su djedovi po našem zagorju nosili opanke, a talijanski nisu znali niti jedne riječi, pa vladi predlaže da im dodijeli plemstvo, ali da u grb ugrade opanak*.⁵⁶

Društvo Pro Patria bilo je kratka vijeka, tako da ne znamo je li i koliko, osim osiguranja udžbenika siromašnoj djeci, radilo i uradilo na području Zadra. Društvo je bilo raspušteno 10. srpnja 1890. zbog antiaustrijskog djelovanja,⁵⁷ ali se

⁵³ Čl. 19. Temelnog državnog zakona od 21. XII. 1867. glasi: Svi narodi u državi imaju jednaka prava i svaki pojedini narod ima neotuđivo pravo čuvanja i njegovanja vlastite nacije i vlastitog jezika.

⁵⁴ Cukrov, 2001: 120.

⁵⁵ Vrandečić, 2002: 250.

⁵⁶ *Narodni list*, god. 26, (14. studenoga 1887.) br. 90.

⁵⁷ Na III. kongresu Pro Patrie u Trentu odbili su izvjesiti državnu zastavu, ali su grad okitili talijanskim zastavama.

odmah, kao po dogovoru, pojavila nova organizacija – Lega Nazionale. Ta nova organizacija sadržavala je iste ciljeve kao i Pro Patria od koje je i preuzela sve njezine ogranke i svu njezinu pokretnu i nepokretnu imovinu. To je *u stvari novi život i novo ime za nepromijenjenu, ali osnaženu samu suštinu Pro Patrie*.⁵⁸

Podružnica *Lega Nazionale* osnovana je u Zadru 2. veljače 1893.⁵⁹ U to vrijeme grad Zadar (bez mjesta Arbanasi) imao je više pučkih škola s talijanskim jezikom (mušku s 322 učenika, privatnu žensku sv. Marije s 356 učenica, privatnu školu Dinka Mondini s 26 dječaka i privatnu žensku školu Emme Lana s 18 djevojčica), srpsku dvojezičnu školu s 33. djece, mušku i žensku školu na njemačkom jeziku (mušku sa 106 dječaka i žensku s 84 djevojčice) i pučku školu s hrvatskim jezikom i 73 učenika,⁶⁰ stoga se nije ni čuditi da se Lega Nazionale okrenula prema dijelu grada – Arbanasima, gdje je *što silom, što mitom*, otvorila školu,⁶¹ Naime, na području Arbanasa bilo je dosta djece koja nisu bila obuhvaćena pohađanjem škole, iako su imali, za ono vrijeme, idealne uvjete za to:

Imali su Arbanasi već od 1896. godine hrvatsku čitaonicu, koju su vodili četvorica naprednih ljudi onoga vremena: I. Marušić, predsjednik i članovi B. Krstić, L. P. Relja i A. Vukić;

Imali su mušku učiteljsku školu od 1866. i pri školi mušku pučku školu (vježbaonicu), ali s nedovoljnim brojem djece, neurednim pohađanjem i nedovoljnim poznavanjem hrvatskoga jezika.

Imali su žensku pučku školu s hrvatskim nastavnim jezikom od 1873. godine (albanski jezik uveden 1901. godine), također s nedovoljnim obuhvatom djece i uz vrlo, vrlo slab rad mjesnog školskog vijeća, bolje rečeno nikakav – nikada, baš nikada nisu dostavili KŠV popis onih učenica koje školu nisu polazile.⁶²

Leginu školu već u prvoj školskoj godini (1897./1898.) upisalo je, ne nekoliko, već 44. djece,⁶³ a u narednim godinama taj se broj stalno povećavao da bi 1913./1914. dosegao čak 160 djece (85/75).⁶⁴ Ako ovome dodamo još i podatak da je Hrvatski sokol u Arbanasima 1912./1913. brojio 80. djece, a *Societa dei bersaglieri* u Arbanasima 350 polaznika,⁶⁵ a da druge pojedinosti ne spominjemo

⁵⁸ Cukrov, 2001: 144.

⁵⁹ Vrandečić, 2002: 261.

⁶⁰ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1894., kut. 81, br. 3593.

⁶¹ *Narodni list*, god. 36 (23. 10. 1897.), broj 84.

⁶² HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1896., kut. 92, br. 1078; 1897., kut. 102, br. 781.

⁶³ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1898., kut. 115, br. 3785.

⁶⁴ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1914., kut. 298, br. 5479.

⁶⁵ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1914., kut. 292, br. 1198.

(djeca u Leginoj školi ne uče ni hrvatski ni albanski jezik; djevojčice prilikom *tjelovskog* ophoda ne smiju imati ni cvijeće ni svijeće, čak ni vrpce tih boja koje bi mogle zbog njihovih sastava izazvati kakav nered)⁶⁶, onda bi to značilo da je u Arbanasima sve do Prvoga svjetskog rata bila velika podijeljenost naroda na jezičnoj i nacionalnoj (?) osnovi.

Vrtić Ceraria/Voštarnica prvi je vrtić *Lega Nazionale* u gradu Zadru, otvoren odobrenjem PŠV (broj 7374 od 23. prosinca 1899. godine), uz obvezu da moraju primiti u radni odnos učiteljicu AnFurlan.⁶⁷ U godišnjem izvješću o stanju pučkih škola u zadarskom kotaru za 1899./1900. školsku godinu navodi se da vrtić ima 40. djece (21/19), da je jezik talijanski i da odgovara svojoj svrsi.⁶⁸

Vrtić Zadar-Arbanasi otvoren je odlukom PŠV, broj 6035 od 2. studenoga 1901.⁶⁹ O prvim koracima toga vrtića ne znamo ništa, osim da je u vrtiću boravilo oko 70. djece, a za upis u vrtić 1903./1904. bilo je prijavljeno čak 79. djece. Osim toga 1904. godine saznajemo da *Lega Nazionale* u pučku školu u Arbanasima upisuje i djecu mlađu od šest godina, iako to zakon o školstvu ne dozvoljava.⁷⁰

Vrtić Zadar-Poluotok, u Ul. Tomaseo otvoren je 1904. godine odlukom PŠV broj 8132 od 18. studenoga 1904.

Na primjeru ovoga vrtića zapažamo kako su Talijani postupali prigodom otvaranja vrtića: kako su zapošljavali osobe i prije otvaranja vrtića i kako su se prikupljali papiri potrebni za zapošljavanje... U tadašnjem „talijanskom“ Zadru sve je to bilo moguće i ništa se nije moglo zaustaviti kada je to vladajućima odgovaralo.

Lega je podnijela zahtjev za otvaranje vrtića, u ruševnoj Perlinijevoj kući na Novoj obali. Razmatrajući zahtjev KŠV primjećuje da nisu dostavljeni nacrti prostorija, da su unaprijed primili u radni odnos odgovajateljicu Domeniku Glezer koja ima odgovarajuću svjedodžbu, ali ne i svjedodžbu pučke škole propisanu ministarskom naredbom iz 1872. Učiteljici D. Glezer bila je priznata škola već prije, kao upraviteljici dječjeg zakloništa-sirotišta/asila (PŠV, br. 4976 od 21. stu-

⁶⁶ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1901., kut. 144, br. 2334.

⁶⁷ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1899., kut. 129, br. 5999.

⁶⁸ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1900., kut. 136, br. 5611.

⁶⁹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1903., kut. 173, br. 5491.

⁷⁰ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1904., kut. 183, br. 4053.

denoga 1898.), iako ni tada nije imala svjedodžbu o završenoj pučkoj školi, ali je to tada još bilo moguće, jer je bilo u pitanju zaklonište-sirotište, niža vrsta vrtića. Nadalje, liječničku svjedodžbu učiteljici je izdao općinski liječnik, ali bez potvrde liječnika u državnoj službi, a tek svjedodžba o ćudorednom ponašanju: izdao ju je župni ured u Pulji, ali je ona živjela u Zadru od 1898.⁷¹

Shodno tome KŠV je predložilo da PŠV ne izda dopuštenje za rad i da ne prizna Domeniku Glezer kao upraviteljicu vrtića, jer nema potpuno obrazovanje, a ima i manjkavost isprava,⁷² što PŠV i uvažava – ne dopušta otvaranje vrtića dok se ne ispune uvjeti u cijelosti⁷³ (KŠV, kut. 185, br. 5387.). Ipak, dva mjeseca poslije vrtić je bio otvoren.

Drugi Legin vrtić u Zadru na Poluotok otvoren odlukom PŠV od 2. listopada 1909., da bismo već 31. prosinca saznali da je ovaj vrtić na dvije lokacije: jedan u Via Catena i drugi u Via F. U prvom radi Domenika Glezer s 90 djece, a u drugom Gilda Glezer s 42. djece.⁷⁴

Nakon što je izbio rat u Italiji vlast traži podatke o učiteljima, učiteljicama i djeci u javnim i privatnim školama talijanske pripadnosti. Nakon čega oni odmah bježe u Italiju, i to 40. djece talijanskih pripadnika. U ostalim školama zadarskoga kotara djece talijanske pripadnosti nema. Ostalo ih je samo troje, a rade u školi sv. Marije u Zadru (Tereza Manzoni, Crocifissa Manzoni i Ruža Magni).⁷⁵

Namjesništvo, na temelju ministarske naredbe od 16. srpnja 1915. raspustilo je sva mjesna udruženja *Lega Nazionale* u Dalmaciji: u Dubrovniku, Korčuli, Imotskom, Kotoru, Splitu, Trogiru, Šibeniku, Hvaru, Starom Gradu, Drnišu i Zadru.⁷⁶ Dakle, ukinute su škole u Arbanasima te vrtići u gradu Zadru i Arbanasima, a djeca će se u narednoj školskoj godini upisivati u redovne javne škole.⁷⁷ Je li navedeni podatak točan, nismo sigurni, jer imamo i dopis PŠV iz Drniša (broj 5030 od 15. kolovoza 1915.) gdje su u to vrijeme boravili, kako bi bili što bliže fronti, u kojemu piše da se zatvaraju Legini vrtići i škole, dok se djeca naredne školske godine upisuju u redovne škole.⁷⁸

⁷¹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1904., kut. 184, br. 4944.

⁷² HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1904., kut. 185, br. 5387.

⁷³ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1904., kut. 185, br. 5387.

⁷⁴ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1910., kut. 249, br. 446.

⁷⁵ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1915., kut. 305, br. 3030.

⁷⁶ Podružnice Lega Nazionale, *Narodni list*, (1915.), br 57.

⁷⁷ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1916., kut. 315, br. 3192.

⁷⁸ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1915., kut. 306, br. 3770.

Podatci za razdoblje 1900. – 1914. godine			
Godina	Vrtić	Broj djece	Odgojni kadar
1901.	Ceraria/Voštar.	40 (20/20)	Anna Furlani
1902.	Ceraria/Voštar.	40 (18/22)	Anna Furlani
	Arbanasi	71 (35/36)	Angela Musizza i Elda Brosovich
1903.	Ceraria/Voštar.	40 (21/19)	Augusta de Cianlandi
	Arbanasi	80 (37/43)	Angela Musizza i Elda Brozovich
1904.	Ceraria/Voštar.	40 (26/14)	Augusta de Cianland
	Arbanasi	74 (35/39)	Angela Musizza i Elda Brozovich
	Zadar/Poluotok	38 (23/15)	Domenika Gleser
1905.	Ceraria/Voštar.	42 (30/12)	Augusta de Cianlandi
	Arbanasi	66 (32/34)	Angela Musizza i Elda Brozovich
	Zadar/Poluotok	48 (25/23)	Domenika Gleser
1906.	Ceraria/Voštar.	42 (30/12)	Augusta de Cianlandi
	Arbanasi	70 (38/32)	Angela Musizza i Elda Brozovich
	Zadar/Poluotok	60 (36/24)	Domenika Gleser
1907.	Ceraria/Voštar.	43 (31/12)	August de Cianlandi
	Arbanasi	60 (29/31)	Angela Musizza i Elda Brozovich
	Zadar/Poluotok	54 (28/26)	Domenika Gleser
1908.	Ceraria/Voštarnica	44 (30/14)	Augusta de Cianlandi
	Arbanasi	62 (30/32)	Angela Musizza i Pavica Tomasović
	Zadar/Poluotok	67 (34/33)	Domenika Gleser i R. Brosovich
1909.	Ceraria/Voštar.	45 (24/21)	Augusta de Cianlandi
	Arbanasi	84 (37/47)	Angela Musizza
	Zd./Pol., Via Catena	90 (42/48)	Dinka Gleser
	Zd./Pol., Via F.	42 (22/20)	Gilda Gleser
1910.	Ceraria/Voštar.	45 (24/21)	Augusta de Cianlandi
	Arbanasi	83 (37/46)	Angela Musizza i Marija Brannitzer
	Zadar/Poluotok	42 (20/22)	Dinka i Gilda Gleser
	Zadar/Poluotok	42 (20/22)	Ana Furlani
1911.	Ceraria/Voštarnica	44 (22/22)	Augusta de Cianlandi
	Arbanasi	83 (42/41)	Angela Musizza i Margarita Arnerić
	Zadar/Poluotok	37 (19/18)	Gilda Gleser

	Zadar/Poluotok	80 (39/41)	Ottilia Vallery, Anna Furlani i Dinka Gleser
1912.	Ceraria/Voštarnica	44 (22/22)	Augusta de Cianlandi
	Arbanasi	84 (41/43)	Angela Musizza i Margarita Arnerić
	Zadar/Poluotok	49 (26/23)	Gilda Gleser
	Zadar/Poluotok	133 (59/74)	Ottilia Vallery Anna Furlani i Dinka Gleser
1913.	Ceraria/Voštarnica	40 (20/20)	Augusta de Cianlandi
	Arbanasi	86 (43/43)	Angela Musizza i Anka Zampieri
	Zadar/Poluotok	46 (19/27)	Ottilia Vallery i Gilda Gleser
	Zadar/Poluotok	75 (33/42)	Margarita Arnerić i Dinka Gleser
1914.	Ceraria/Voštarnica.	42 (21/21)	Augusta de Cianlande
	Arbanasi	86 (43/43)	Anka Zampieri i Angela Musizze
	Zadar/Poluotok	52 (14/38)	Ottilia Vallery i Gilda Gleser
	Zadar/Poluotok	81 (36/45)	Margarita Arnerić i Dinka Gleser

(Statističke podatke nalazimo pod istim brojevima koji su navedeni i za nejačiče (*asilo infantile*))

DJEČJI VRTIĆI S HRVATSKIM NASTAVNIM JEZIKOM

Prvi državni dječji vrtić otvoren je u Dubrovniku početkom školske godine 1902./1903. pri tamošnjoj ženskoj učiteljskoj školi u kojoj su se počele obrazovati učiteljice-vrtlarice (odgajateljice), pohađalo ga je 47. djece.

Do osnivanja pokrajinskoga dječjeg vrtića u Zadru (1904.), kroz Legine vrtiče već je prošlo više od 400 djece.

Pokrajinski dječji vrtić u gradu Zadru

Ono što nije moglo biti realizirano 1884. realizirano je 1904. – otvoren je pokrajinski dječji vrtić u Zadru koji je postao nužna potreba radi pučke škole s hrvatskim nastavnim jezikom, a i radi gimnazije s hrvatskim nastavnim jezikom u Zadru (osnovane 1903.). Primljena je 9. srpnja 1904. i učiteljica-vrtlarica (odgojiteljica) na posao.⁷⁹ Školska godina u vrtiću započela je 16. rujna 1904. pa je

⁷⁹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1904., kut. 182, br. 3584.

odgojiteljica trebala doći u Zadar nekoliko dana prije, kako bi se mogao što bolje uredio vrtić.

Čim je odgojiteljica stigla u Zadar, PŠV dopušta (20. rujna) nabavu pokućstva, igračaka i ostalih potrepnosti za vrtić u iznosu od 867 57 kruna. Pokućstvo za vrtić naručeno je kod L. Gonana u Zadru, kao što se i namještaj za škole; posuđe se također nabavljalo kod zadarskih trgovaca, dok su se zbirke igračaka, slike, ljetopisi, matice, upisnik spisa (protokol) itd. naručivali iz Beča.⁸⁰ Sva naručena oprema za nepuna tri mjeseca stigla je u Zadar i bila upisana u imovnik (inventar) vrtića.⁸¹

Nije se zaboravilo ni na ogrjev. Naime, vrtić koji se trebao otvoriti imao je tri dvorane i u njima peć, budući su u pitanju djeca od 3 do 6 godine života, bilo je potrebno grijati četiri i pol do pet mjeseci u godini, stoga se moralo na vrijeme osigurati drva za ogrjev. Vrtić ima i svakodnevne sitne troškove za održavanje čistoće i sl. Osim toga zaboravilo se na neka *poučna sredstva* i na nabavu pločica od škrljevca. Za navedeno su bila potrebna sredstva što PŠV i osigurava. Jedino nije prihvaćena kupovina pločica od škrljevca, njih je naime trebalo osigurati samo za siromašnu djecu.⁸²

Osim već otvorenoga pokrajinskoga dječjeg vrtića s hrvatskim nastavnim jezikom, početkom školske godine 1904./1905., koji u godišnjem izvješću o stanju pučkih škola u zadarskom kotaru za školsku 1903./1904. nadzornik ne spominje, u Zadru rade četiri ustanove za predškolsku djecu. To nadzornik navodi kao zavode za djecu neobveznu za školu: 1. djetište s hranilištem za djecu oba spola od 3 do 6 godine (*Asilo infantile*), privatno, koje se uzdržava privatnom zakladom i dobrovoljnim prinosima; ima 102. djece (60/42); povoljno odgovara svrsi; jezik talijanski; 2. dječje zabavište uz privatnu žensku pučku školu grčkoistočnu; uzdržava se zakladom škole; privatno; odgovara svrsi; ima 31. dijete (12/19); jezik srpsko-hrvatski; 3. privatni dječji vrtić koji uzdržava *Legg Nazionale* na Voštarnici; ima 41. dijete (21/19); dostatno odgovara svrsi; jezik talijanski i 4. privatni vrtić istoga društva u Arbanasima; 78. djece (36/42); dostatno odgovara svrsi; jezik talijanski.⁸³

Anka Kovačić napustila je Zadar 1908., ali će ostati zapamćena kao prva stručna odgojiteljica fröbelijanskog dječjeg vrtića u gradu Zadru s hrvatskim nastavnim

⁸⁰ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1904., kut. 184, br. 5096 i 5102.

⁸¹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1904., kut. 188, br. 7056 i 7057.

⁸² HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, kut. 1904., 186, br. 5817; 1904., kut. 188, br. 6498; 1906., kut. 200, br. 155.

⁸³ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1905., kut. 189, br. 347.

jezikom, ali ne i prva koja je osnovala fröbelijanski vrtić. To pripada odgojiteljici Amelia Costa/Košta, koja je još 1884. osnovala u Zadru prvi takav vrtić, ali na talijanskom nastavnom jeziku.

Na upražnjeno mjesto upraviteljice pokrajinskog dječjeg vrtića primljena je bila osposobljena učiteljica-vrtlarica iz Dubrovnika Franica Lujak, koja je stupila na dužnost 1. listopada 1908., s godišnjom plaćom u iznosu od 960 kruna.⁸⁴ Prije napuštanja Zadra Anka Kovačić predala je vrtić upraviteljici ženske pučke škole s hrvatskim nastavnim jezikom Evelini Pomeisl-Verdus, da bi 1. listopada 1908. od nje primila novoprimljena upraviteljica vrtića Franica Lujak.⁸⁵ Nažalost, nije sačuvan ni ljetopis vrtića, ni protokol ni matice.

Iz godine u godinu bilježimo podatke o prijenosu sredstava vrtiću za materijalne troškove i pravdanje tih troškova za proslavu Božića i za nabavu novih i dopunu postojećih pomagala za rad, ali mišljenja kotarskih školskih nadzornika o radu vrtića uopće nema.

Pokrajinski dječji vrtić bio je smješten, zajedno s muškom i ženskom pučkom školom s hrvatskim nastavnim jezikom, u Sabalićevoj zgradi. Prostor je bio pretijesan prije osnivanja i početka rada vrtića. U klupama, umjesto po dvoje, sjedilo je troje djece, a neki su sjedili čak i na podu; učionice su bile toliko duge, a uske, da djeca iz zadnjih redova nisu mogla vidjeti ni što učiteljica pišu na školskoj ploči. Muška škola bila je smještena u dvije zgrade, dosta udaljene jedna od druge. Godišnji troškovi za najam iznosili su gotovo 8000 kruna. Iznos najma za tolike godina bio je toliki da se mogla sagraditi ogromna zgrada koja bi zadovoljila potrebe obiju škola i vrtića. Rješenja nije bilo sve dok Borelli 1910. nije ustupio svoju kuću (današnji Rektorat zadarskoga sveučilišta). Zgrada je bila adaptirana za potrebe muške i ženske pučke škole i useljena 1911. a dobila je, za ono vrijeme, i suvremeno opremljenu gimnastičku dvoranu.⁸⁶ Sabalićeva kuća ostala je u cijelosti za potrebe vrtića.

Saznajemo da je za školsku godinu 1910./1911. u vrtić upisano čak 120. djece. Budući je ministarskom naredbom iz 1872. naglašeno da grupa može imati najviše 40. djece,⁸⁷ PŠV odmah reagira (28. prosinca 1910.) i odobrava prijem i treće učiteljice-vrtlarice i uređenje treće dvorane u prizemlju zgrade, koja je do tada bila korištena i kao prostor u kojem su se djeca sakupljala i kao fiskulturna dvorana.

⁸⁴ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1908., kut. 229, br. 4364.

⁸⁵ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1908., kut. 229, br. 4459.

⁸⁶ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1911., kut. 265, br. 3367.

⁸⁷ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1910., kut. 257, br. 5412.

Odmah je reagirala upraviteljica dječjeg vrtića (7. siječnja 1911.).

Prije izrade specifikacije potrebnog pokućstva za navedenu prostoriju, upraviteljica vrtića moli PŠV (dopis od 7. siječnja 1911.) da se osiguraju dvije dvorane. Na taj način *svaki bi odsjek imao posebnu sobu za pouku, te dok bi se djeca u ovima zadržavala, mogla bi se provjetriti dvorana u kojoj se sakupljaju, a i u kojoj se moraju zadržavati za vrijeme odmora i kasnije izvadati pokretne igre.*⁸⁸ I u ovom slučaju PŠV odmah je reagiralo i pod brojem 241. ex 1911. od 27. siječnja 1911. ovlašćuje KŠV *da uz veću dvornicu za igre uredi i tri manje dvornice za zabavu u pokrajinskom dječjem vrtu, buduć da je onom vrtu bila dodijeljena treća učiteljica-vrtlarica. To će se vijeće postarati da pripadajuće pokućstvo bude što prije uređeno, eda redovito na 1. marča o.g. bude mogla djelovati i novoimenovana učiteljica-vrtlarica.*⁸⁹

Uza sve već navedeno trebalo bilo je potrebno riješiti i pitanje pomoćnoga kadra. Ivanica Bodrožić podnosi molbu za povišicu plaće i rješenje stambenoga pitanja. Početkom školske 1911./1912. godinu hrvatske pučke škole iseljavaju iz Sabalićeve kuće.; moli da joj se ustupi stan koji je do tada koristio poslužnik škole ili da joj se daju stalne mjesečne nagrade; ona će već od 1. ožujka 1911. u vrtiću, umjesto četiri, čistiti šest prostorija pa bi joj i primanja trebala biti povećana od 24 na 36 kruna mjesečno,⁹⁰ što je i odobreno rješenjem PŠV, ali tek od 1. rujna 1911. godine.

Na kraju školske 1914./1915. godine upraviteljica Franica Lujak odlazi na godišnji odmor i predaje učiteljici-vrtlarici Katinki Fabrio sve uredovne spise od 1904. do 11. lipnja 1915. godine: glavni katalog, razredne kataloge, ljetopis, upisnike spisa i pečat, a po imovnicima A (pokućstvo), B (nastavna sredstva) i C (knjige).⁹¹ Ratno je stanje i unaprijed se moglo naslutiti da se Franica Lujak neće vratiti, tako da PŠV (odluka br. 6392 od 3. studenoga 1915.) postavlja Katinku Fabrio za ravnateljicu pokrajinskog dječjeg vrtića (vidi br. 3765 iz 1915. godine) s godišnjom plaćom od 980 kr., plus 500 kruna na ime stanarine i 50 kruna na ime staža. Uredovne prinadležnosti bilježe se od 20. listopada 1915. godine.

U isti vrtić primljena je na mjesto učiteljice vrtlarice Ursula Juvančić (odluka br. 6391 od 3. studenoga 1915.), na godinu dana, s plaćom od 980 kr. na godinu i doplatkom od 250 kruna.⁹²

⁸⁸ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1911., kut. 262, br. 1372.

⁸⁹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1911., kut. 262, br. 1372.

⁹⁰ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1911., kut. 267, br. 4446.

⁹¹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1915., kut. 305, br. 2817.

⁹² HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1915., kut. 309, br. 5003 i 5004; 1916., kut. 312, br. 1743.

Nadzornik Stjepan Zakarija 5. kolovoza 1915. godine piše PŠV da ugovor o najmu Sabalićeve kuće za potrebe pokrajinskog dječjeg vrtića završava krajem kolovoza 1916. (prvi ugovor bio je od 25. veljače 1911. broj 1820 i drugi ugovor od 7. rujna 1914. broj 7409). Sabalić ne traži povećanje najma za kukavni i neprikladni prostor. Najam može ostati isti – 3000 kruna godišnje; traži dodatnih 800 kr. za obnovu i uređenje zgrade; zna da u gradu Zadru nije moguće naći neki drugi adekvatni prostor. To što Sabalić traži preskupo je, ali ako se ponuda ne prihvatiti, vrtić se mora zatvoriti, a u vrtiću je, iako je sredina ljeta (1. kolovoza 1916.) 105 djece (50/55) od upisanih 166 (87/79).⁹³ Inače, u vrtiću rade tri učiteljice vrtlarice: Katinka Fabrio, Ursula Juvančić i Antica Usmiani. Promjena u kadru neće biti ni u 1916./1917. ⁹⁴ (KŠV, kut 321/ Očevidnost dječjih vrtova).

Zemaljski odbor kraljevine Dalmacije (br. 174 od 25. siječnja 1919.) postavio je prvu nadzornicu dječjih vrtića za Zadar, Voštarnicu i Arbanase s hrvatskim nastavnim jezikom u Zadru,⁹⁵ a 13. veljače 1919., br. 699 donijeta je privremena odluka da se vrtić podijeli u dva dijela: jedan dio će i nadalje ostati u zgradi pučke škole i u njemu će poučavati odgajateljice Fabrio i Juvančić, a drugi dio *bit će smješten u kući na plokati sv. Ilije*, a u njemu će poučavati učiteljica Usmiani. Vrtić i nadalje ostaje kao jedna pedagoška i ekonomska cjelina, *samo će učiteljica Usmiani biti obvezna pomagati upraviteljici u ekonomskoj upravi, te će biti zato napose nagrađena*. Ovakav rad iziskivao je i veći trošak.⁹⁶

Pokrajinski dječji vrtić u Arbanasima

Izvan užega područja grada je naselje Arbanasi gdje djeluje Preparandija (u sastavu koje je četvero-razredna muška pučka škola), ženska pučka škola s hrvatskim nastavnim jezikom te vrtić i škola *Lega Nazionale* s talijanskim nastavnim jezikom.

Godine 1910. izgorjela je crkvena kuća u Arbanasima u kojoj je bila smještena četvero-razredna ženska pučka škola.

Arbanaški učitelj u mirovini Pavao Gjergja p. Nike, koji je ovlašten od supruge Marije Gjergja nagodio se s PŠV u Zadru da će dvije kuće u Arbanasima preurediti

⁹³ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1916., kut. 312, br. 1329; 1916., kut. 314, br. 2851; 1916., kut. 314, br. 2929.

⁹⁴ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1918., kut. 321/ očevidnost dječjih vrtova

⁹⁵ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1919., kut. 322, br. 149.

⁹⁶ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1919., kut. 322, br. 149.

za potrebe ženske pučke škole i dječjega vrtića i u tu svrhu mu je bio dat predujam od 25 000 kruna (bilježnički ugovor br. 16120 od 14. listopada 1912.). Krajem srpnja 1913. zgrade su dovršene i već na raspolaganju školskoj vlasti, ali Gjergja je utrošio za uređenje čak 40 000 kruna. Razlika je nastala, piše, *jer je postavio u prizemlju dužice, a na prvom katu madire, jer je poskupio materijal i nadnice i jer je morao kupiti jednu česticu zemljišta tik do kuće. Za sve to morao se zadužiti uz 10 % kamatu...* Na ime najamnine primat će 5 000 kruna godišnje, ali sve je to premalo za obje kuće i vrt; on će morati godišnje od svoje mirovine izdvajati 739 kruna kako bi pokrio troškove. Zato moli da mu se predujam poveća na 35 000 kruna, a ugovor o najmu produži onoliko koliko školska vlast smatra potrebnim.⁹⁷

PŠV u Zadru povećava Gjergji predujam na 35 000 kruna (br. 7618 ex 1913. od 23. listopada 1913.), a nadzornik Mato Ivančević piše: 1) godišnji najam od 5 000 kruna; 2) trajanje najma 20 godina i 3) prvotno ugovoreni predujam 25 000 kruna. Nadzornik misli da je sve ovo neozbiljno, jer je prva Gjergjina ponuda bila 4 000 kruna na ime godišnjeg najma.

Dječji vrtić u Arbanasima dobio je tri prostorije; dvije (dva dnevna boravka) za rad s djecom i treću za ravnateljstvo; jedna dvorana imala je 61,29 m², druga 61,84 m² i treća 20,15 m², nabavljene su i peći.⁹⁸

Uz dvije odgajateljice PŠV (dopis br. 614 od 19. ožujka 1914.) primilo je u radni odnos i dvorkinju Matiju Perović, s mjesečnom plaćom od 36 kruna mjesečno od 1. prosinca 1913.⁹⁹

Zimsko je doba; djeca manje borave vani; vrtić u sobama ima parkete, ali se ipak diže prašina; upraviteljica vrtića traži od PŠV (ono je sada u Drnišu – bliže fronti) da joj se osigura neko sredstvo za premazivanje parketa. Odgovor je glasio: podove vrtića mazati dva puta godišnje, a račun dostaviti PŠV.¹⁰⁰

Početak srpnja 1916. godine u vrtiću rade dvije odgojiteljice: Zorka Krile i Ilinka Poletti-Kopčić. Djece obveznog pohađanja vrtića bilo je 122. (58/64), koji redovito pohađaju je 69 (36/33), dok ih opravdano izostaje 53 (22/31).¹⁰¹ Iste odgojiteljice ostat će i tijekom 1916./1917.¹⁰² Jedino će im se tijekom godine pridružiti Verka Simonelli u svojstvu upraviteljice vrtića.¹⁰³

⁹⁷ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1913., kut. 288, br. 5115.

⁹⁸ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1913., kut. 289, br. 6264.

⁹⁹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1914., kut. 293, br. 1867.

¹⁰⁰ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1916., kut. 311, br. 899.

¹⁰¹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1916., kut. 314, br. 2929.

¹⁰² HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1916., kut. 318, br. 4050.

¹⁰³ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1918., kut. 321/Očevidnost dječjih vrtova

Prema odluci Zemaljskog odbora dalmatinskog br. 174 od 25. siječnja 1919. u vrtiću i dalje rade dvije učiteljice: Verka Simonelli postaje pedagoška upraviteljica vrtića, a Ilinka Poletti-Kopešić stalna vrtlarica, s tim da joj je povjerena ekonomska uprava vrtića.¹⁰⁴ Vrtić prestaje s radom od 15. rujna 1919. jer ga zauzima talijanska vojska.¹⁰⁵

Dječji vrtić na Voštarnici

Izvan užega područja grada Zadra (Poluotok) nema ni škole ni vrtića. U gradu Zadru vrlo uspješno djeluje potporno društvo za hrvatske pučke škole koje PŠV podnosi zamolbu da dopuštenje otvaranja posebne privatne škole i dječjeg vrtića za područje izvan Poluotoka, predio Voštarnice i Brodarice. Oni već moraju osigurani prostor u kući Grdovića (bivša gostionica Karolina) gdje bi smjestili, u prizemlju, vrtić i na prvom katu mješovitu pučku školu. Prostorije u prizemlju i na katu istih su dimenzija (12 m x 5,20 m), dok je visina u prizemlju 2,65 m, a na katu 3,15 m. Postoje još tri manje prostorije i potrebni zahodi. Zgrada je orijentirana prema jugu, a ispred kuće nalazio se i oveći vrt. Dakle, prostorni i higijenski uvjeti bili su zadovoljeni.

Ako se dopusti, Društvo će pribaviti namještaj, učila i osposobljeni nastavnički kadar, a škola i vrtić radit će po planu i programu za jednorazredne pučke škole i vrtiće.¹⁰⁶ Slijedio je brz i sažet odgovor PŠV: škola i vrtić mogu se otvoriti kada se školska vlast (KŠV) osvjedoči da su osigurani uvjeti za to: namješta, učila i stručni kadar.

Na prijedlog KŠV, škola i vrtić prerastaju u javne pokrajinske ustanove (odluka br. 7352 ex 1916. od 28. rujna 1916.). To znači da će pokrajinska školska vlast preuzeti sa svim troškovima dobrotvornog društva koje je imala oko opremanja škole i vrtića, kao i preuzimanje svih daljnjih troškova rada škole i vrtića. U vrtiću će raditi učiteljica vrtlarica Mileva Kušar s godišnjom plaćom od 980 kr. i naknadom za stanarinu u iznosu od 500 kr. i čuvarica Šimica ud. Brkljača s godišnjom plaćom od 540 kr. i uživanjem stana u naravi.¹⁰⁷ Vrtić i škola na Voštarnici bili su otvoreni 8. svibnja 1916.¹⁰⁸ Kadrovskih promjena u vrtiću nema sve do 31. siječnja 1919.,

¹⁰⁴ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1919., kut. 322, br. 149 ex 1919.

¹⁰⁵ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1919., kut. 322, br.323.

¹⁰⁶ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1916., kut. 312, br. 1581.

¹⁰⁷ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1916., kut. 315, br. 3889.

¹⁰⁸ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1916., kut. 312, br. 1581 i 1859.

kada u vrtiću nalazimo, prema odluci Zemaljskog odbora dalmatinskoga, broj 174 od 25. siječnja 1919., pomoćnu učiteljicu vrtlaricu Juliju Lončar.¹⁰⁹

Sve što je bilo vezano za školu i vrtić na Voštarnici rješavalo se vrlo brzo. Zašto? Predsjednica društva koje je iniciralo otvorenje škole i vrtića bila je Jela Ivčević, žena predsjednika Dalmatinskoga sabora, a sve je podržavala grofica Ana Attems, žena dalmatinskog namjesnika.

Ovaj dječji vrtić, koji je radio u sastavu škole, odlukom Zemaljskog odbora dalmatinskog br. 174 od 25. siječnja 1919., dobio je učitelja Ljubomira Jurića za pedagoškog upravitelja, a pomoćna učiteljica-vrtlarica Julija Lončar dobila je i zadatak ekonomske upravljačice.¹¹⁰

Podatci za razdoblje 1904. – 1915. godine		
Godina	Broj djece	Kadar
1904.	102 (63/39)	Anka Kovačić i Marija Goljuh
1905.	113 (60/53)	Anka Kovačić i Dinka Bortolan
1906.	126 (59/67)	Anka Kovačić i Dinka Bortolan
1907.	124 (54/70)	Anka Kovačić i Dinka Bortolan
1908.	95 (50/45)	Katinka Fabrio i Franica Lujak
1909.	130 (62/68)	Katinka Fabrio i Franica Lujak
1910.	112 (60/52)	Katinka Fabrio i Franica Lujak
1911.	147 (81/66)	Katinka Fabrio, Franica Lujak i Antica Usmiani
1912.	116 (61/56)	Katinka Fabrio, Franica Lujak i Antica Usmiani
1913.	90 (50/40)	Katinka Fabrio, Franica Lujak i Antica Usmiani
1914.	136 (74/62)	Katinka Fabrio, Franica Lujak i Antica Usmiani
1915.	108 (55/53)	Katinka Fabrio, Franica Lujak i Antica Usmiani
1913.	Arban. 80 (41/39)	Ilinka Poletti Kopešić i Zorka Krile
1914.	Arban. 113 (62/51)	Ilinka Poletti Kopešić i Zorka Krile
1915.	Arban. 80 (37/43)	Ilinka Poletti Kopešić i Zorka Krile

(Statističke podatke nalazimo pod sljedećim brojevima u dokumentaciji HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće: kut. 189, br. 508; kut. 200, br. 350; kut. 212, br. 479; kut. 224, br. 483; kut. 234, br. 490; kut. 249, br. 446; kut. 265, br. 3214; kut. 268, br. 5030; kut. 278, br. 357; 291, br. 431; kut. 298, br. 5479)

¹⁰⁹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1919., kut. 322, br. 149 ex 1919.

¹¹⁰ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1919., kut. 322, br. 149.

PRVI SVJETSKI RAT I PREDŠKOLSKE USTANOVE U ZADRU

Kraljevina Italija u svibnja 1915. objavljuje rat Austro-Ugarskoj. Vlast odmah traži podatke o učiteljima, učiteljicama, djeci u javnim i privatnim školama talijanske pripadnosti u Zadru. Svi oni bježe u Italiju, a s njima i 40. djece talijanskih pripadnika. U ostalim školama zadarskoga kotara djece talijanske pripadnosti nema. Od učiteljskoga kadra ostale su tri talijanske pripadnice, zaposlenice u školi sv. Marije u Zadru: Tereza Manzoni, Crocifissa Manzoni i Ruža Magni.¹¹¹

Raspušteno je društvo Lega Nazionale u Zadru i Arbanasima, škole i vrtići u Zadru i Arbanasima već 18. lipnja 1915., a djeca će sljedeće godine biti upisana u javne škole.¹¹²

U Dalmaciji se osjeća sve veća nestašica hrane stoga vlast apelira na štednju hrane i goriva.¹¹³ Mjesec je travanj; vlada bura i hladnoća; poljodjelski poslovi su još neobavljeni.¹¹⁴ Vlast traži da se u općinama osnivaju povjerenstva za kruh s ciljem da se pučanstvu osigura kruh do nove žetve.¹¹⁵ Za dalmatinske prilike ipak je 1915. dobro rodila.¹¹⁶

U 1916. zbog suše, izdala je ljetina, a 1917. bila je još teža, jer kiše nije bilo od sredine travnja do kolovoza. Sve se osušilo, a kukuruz uopće nije mogao biti ni zasijan, krumpira također nije bilo, a stoka je pocrkala.

Stoga već u jesen 1916. PŠV traži od kotarskih školskih vijeća da se u Pokrajini poradi na skrbi za djecu, ali su rezultati izostali vjerojatno zato što je poziv bio upućen nakon završetka školske godine.

Naredne 1917. moglo se nešto pokrenuti kako bi se pomoglo i narodu izvan gradova, da se otvaraju školske ili seoske kuhinje, i opet – ništa.

U Zadru je ratna kuhinja bila otvorena u lipnju 1917. za svu djecu od šeste do osamnaeste godine života. Vodio ju je bivši nadzornik Ivan Babić. Pod njegovim rukovodstvom, uz pomoć Dobrotvornog društva hrvatskih gospođa Zadra, kuhinja je dobro radila, bez obzira na poteškoće u snabdijevanju prehrambenim artiklima. Pripremala je dnevno oko 2000 obroka.

Dječjim vrtićima hrana je stizala iz ratne kuhinje. Da bi sve bilo pod kontrolom, moralo se sve znati: o broju djece u vrtićima u svako doba i koliko ih je ostajalo iz pret-

¹¹¹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1915., kut. 305, br. 3030.

¹¹² HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1915., kut. 305, br. 3192.

¹¹³ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1915., kut. 301, br. 601.

¹¹⁴ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1915., kut. 303, br. 1711.

¹¹⁵ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1915., kut. 303, br. 2200.

¹¹⁶ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1915., kut. 305, br. 2930.

hodne godine, koliko ih se ispisivalo i kada, kada je bio najveći pritisak... O svemu tome vodio je brigu odbor za nadzor i skrb vrtića s hrvatskim jezikom, koji je djelovao pri Dobrotvornom društvu hrvatskih gospođa u Zadru. Sve je to razlog da se statistika za 1916., 1917. i 1918. godinu vodila na način prikazan u navedenim tablicama.

Bez obzira na rat i glad u Zadru i Dalmaciji osjetila se potreba za otvaranjem vrtića, ali se naišlo na poteškoće - nije bilo školovanoga kadra. Zato je Zemaljski odbor zaključio da se u Zadru otvori tečaj u kojem bi se polaznice pripremale za ispit za učiteljice dječjih vrtića. Tečaj je započeo početkom studenoga 1917. Nakon završetka tečaja polaznice su bile obvezne podvrgnuti se ispitu osposobljenja u ženskoj učiteljskoj školi u Dubrovniku za učiteljice dječjih vrtića. Teoretska predavanja držali su zadarski profesori preparandije, gimnazije i liječnici zadarske bolnice, a praktično obrazovanje polaznice su stjecale u zadarskim javnim vrtićima. Troškovi su iznosili 30 kruna mjesečno, plus 10 kruna na ime upisnine, dok je ostale troškove snosio Zemaljski odbor. I ovdje treba naglasiti da je za nekoliko djevojaka troškove snosilo Dobrotvorno društvo hrvatskih gospođa u Zadru (Pripravni tečaj za učiteljice dječjih zabavišta.¹¹⁷

I na kraju: Zadar je u siječnju 1918. dobio i prve dječje jaslice s cjelodnevnom boravkom, a primala su se samo djeca onih majki koje su po cijele dane radile izvan kuće kako bi mogle prehranjivati obitelj.¹¹⁸ Navedeno je djelo grofice Ane Attems i Dobrotvornog društva hrvatskih gospođa u Zadru. Bilo je upisano 40. djece (20/20) s kojima je radila Jelka Katalinić.

Godišnja preglednica za 1916. godinu¹¹⁹

a) Gibanje					
	Arbanasi	Voštarnica	Grad Zadar	Grčkoistoč.	Djetešte
	m ž sv	m ž sv	m ž sv	m ž sv	m ž sv
Ostali od lanjske godine	10 25 45	12 18 30	35 47 82	6 4 10	69 76 145
Primljeni preko godine	34 37 71	10 18 28	39 50 89	8 13 21	23 23 66
Svega	54 62 116	22 36 58	74 97 171	14 17 31	92 89 152

¹¹⁷ *Narodni list*, 56 (17. listopada 1917.), br. 83.; *Smotra Dalmatinska* (17. listopada 1917.) – Obrazovni tečajevi društva hrvatskih gospođa za djevojke u Zadru.

¹¹⁸ Za malu djecu, *Smotra Dalmatinska*, br. 7, 23. siječnja 1918.

¹¹⁹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1916., kut. 318, br. 4926

Nazočni na kraju godine	116	22 33 55	73 96 169	31	152
Odstranjeni preko godine		2 3 5	1 1 2		
U najvećem broju pristupili u mjesecu	listopad	rujan	svibanj i lipanj		
Hranilo ih se u srednje na dan	54 44 98	15 30 45		14 17 31	
b) Uvjeti primanja					
primljeni besplatno	svi	svi	svi	svi	svi
uz nižu cijenu					
uz puno namirenje pristojbi					1 2 3

Među predškolsku djecu bilo je uvršteno i 15 djevojčica iz *Asila delle Orfanele* u Zadru

*Godišnja preglednica za 1917. godinu*¹²⁰

a) Gibanje					
	Arbanasi	Voštarnica	Grad Zadar	Grčkoistoč.	Djetešte
Ostali od lanjske godine	54 62 116	20 33 53	73 96 169	14 17 31	63 89 152
Primljeno 1917. godine	5 9 14	9 4 13	43 4 47	- - -	30 31 61
Svega	59 71 130	29 37 66	116 100 216	14 17 31	93 120 213
Odstranjeni	1 1 2	23 30 53			
Nazočni s 31. XII. 1917.	59 71 130	29 37 66	115 99 214	14 17 31	70 90 160
Najviše pridošlih u mj.	X.	V. i VI.			

¹²⁰ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1916., kut. 318, br. 720.

b) Uvjeti primanja						
primljeni besplatno	svi	svi	svi	svi	svi	svi

Među predškolsku djecu bilo je uvršteno i 12 djevojčica iz *Asilo dele Orfanele* u Zadru

*Godišnja preglednica za 1918. godinu*¹²¹

a) Gibanje						
	Arbanasi	Voštarnica	Grad Zadar	Čuvalište	Grčko-istoč.	Djetište
					1-3.god.	
Ostalo iz 1917.	57 56 113	13 15 28	115 99 214	nije bilo	4 5 9	70 90 160
Primljeno 1918.	12 19 31	8 10 18	19 22 31	20 20 40	12 8 20	22 24 46
Svega	69 75 144	21 25 46	134 111 245	20 20 40	16 13 29	92 114 206
Odstranjeno 1918.	- - -	1 2 3	72 54 126	- - -	16 13 29	50 46 96
Nazočno koncem 1918.	69 75 144	20 23 43	62 57 119	20 20 40	16 13 29	42 68 110
Najviše pridošlih u mj.	V.			V. i VI.		
Hranilo se dnevno	/	/	85 65 150	20 20 40	16 4 20	38 30 68
b) Uvjeti primanja						
primali besplatno		svi	svi	svi	svi	

Napomena uz 1918. godinu: Među predškolsku djecu bile su uvrštene i djevojčice iz *Azila delle orfanele* (sirotice ili kako ih nadzornik Cabrić naziva - *picukare*), njih 12, a hranu je primalo 11 djevojčica, jer je jedna tijekom godine bila odstranjena.

¹²¹ HR-DAZD 105: Kotarsko školsko vijeće, 1916., kut. 318, br. 42 ex 1919.

Ponovno je početkom 1919. otvoren vrtić *Legg Nazionale* u Arbanasima sa 33. djece (12/21) i svi su primali besplatni obrok, a radila je Gilda Glezer; u gradu Zadru-Poluotok s 58. djece (30/28) roditelji su obrok plaćali, a radila je Domenika Glezer.

VRIJEME DO RAPALSKOGA UGOVORA

Među dokumentacijom Kotarskog školskog vijeća u Zadru, osim odluka o kadru u 1919. godini, drugih odluka nema, jer je to vrijeme totalnoga rasula, stoga vjerujemo da je kadar i za 1919./1920. godinu ostao nepromijenjen te da su vrtići djelovali kao i do tada. To nam na neki način kazuju i podatci koje nalazimo za 1920./1921. godinu.¹²² Budući među tim papirima ima i podataka o pučkom školstvu, navest ćemo i to:

- Pokrajinski vrtić Arbanasi – popis djece koja pohađaju vrtić – 74;
- Talijansko-albanska škola u Arbanasima broji 158. djece, a vrtić koji pri školi djeluje ima 42. djece;
- Vrtić na Cerariji uz školu Voštarnica ima 14. djece;
- Zemaljski dječji vrtić u Zadru, na Poluotoku ima 88. djece;
- Čuvalište djece sv. Vinka ima 50. djece (niži odio 22 i viši 28);
- Azilo orfanelle* (24 djevojčice);
- Giardino infantile* – *Legg Nazionale*, mješoviti (58. djece); počeo radom 29. listopada 1920. godine;
- Srpska zabavišta (21. dijete), počeo radom 1. studenoga 1920.;
- Dopunska škola za pomoćnike (*Scuola complementare perappendisti*), 106 polaznika i Dopunska škola za stolarske pomoćnike (*Scuolaa complementare per appendisti falegnami*), 17 polaznika, počela radom 31. listopada 1920.

¹²² HR DAZD 105: KŠV, god. 1921., Ured za školstvo, br. 143.

ZAKLJUČAK

Nepovoljne prilike koje su se dogodile u Zadru nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije bile su puno teže od onih koje su vladale u vrijeme najveće gladi od 1916. do 1918. godine.

Dolaskom talijanske vojske u Zadar, a naročito nakon potpisivanja Rapalskog ugovora (12. studenoga 1920.) teror nad hrvatskim narodom u Zadru postao je nesnosan: lopovluk, pljačka, zatvaranje, premještanja inteligencije, cenzure i zabrane tiska, uništavanje i spaljivanje svega što je podsjećalo na hrvatstvo. U tome su sudjelovali i domaći renegati, koji su se osposobljavali kroz talijanske škole, a posebno kroz *Asilo puerizia*.

Hrane nije bilo, a talijanska vlast obustavlja pomoć u hrani svim dobrotvornim ustanovama: pučkim školama, vrtićima..., a od onoga što se narodu davalo (nešto kruha, sladora i riže) nije se moglo živjeti. Okupator želi glad iskoristiti za svoje bolesne namjere – potalijančivanje.

Koliko dugo su još radili vrtići na hrvatskom jeziku, teško je reći. Tijekom rata (1916. – 1918.) svi vrtići dobivali su hranu iz pučke kuhinje koja je u Zadru uspješno djelovala.

Društvo hrvatskih gospođa u Zadru, koje je tijekom rata vodilo brigu o vrtićima, početkom 1919. godine održava svoju godišnju skupštinu (12. siječnja), kada mijenja naziv u Dobrotvorno društvo jugoslavenskih gospođa (Narodni list, 4, 12. I. 1919.). Društvo je na računu imalo 7 222 53 krune te velik broj članova. Preporuča se gospođama i gospodi Jugoslavenima *da ih se sjete u teškim danima, jer će im svaka malenkost dobro doći*.

Jesu li vrtići na hrvatskom jeziku u Zadru i do kada djelovali te je li novo Društvo jugoslavenskih gospođa i do kada pomagalo radu dječjih vrtića nije moguće odgovoriti. Vjerujemo da ih je pogodila ista sudbina, odnosno da su potalijančeni.

IZVORI

Državni arhiv u Zadru:

HR-DAZD-98: Pokrajinsko školsko vijeće, god. 1903.

HR-DAZD-105: Kotarsko školsko vijeće, god. 1869. – 1920.

HR-DAZD-377: Miscellanea, god. 1841.

Naredbeni list za učione Kraljevine Dalmacije (1874.), br. 10.

Narodni list (1887.), br. 90.

Narodni list, (1889.), br. 28.

Narodni list (1897.), br. 84.

Narodni list (1915.), br. 57.

Narodni list (1917.), br. 83.

Obrazovni tečajevi društva hrvatskih gospođa za djevojke u Zadru, *Smotra Dalmatinska*, 1917.

Smotra Dalmatinska (1918.), br 7.

Srpski list (1885.), br. 38.

Školski časopis ZORA (1885.), br 2.

Školski časopis ZORA (1887.) br. 11-19.

Temeljni državni zavod od 21. XII. 1867. Članak 19. glasi: *Svi narodi u državi imaju jednaka prava i svaki pojedini narod ima neotuđivo pravo čuvanja i njegovanja vlastite nacije i vlastitog jezika.*

Ured za školstvo, *stara signatura* 143.

Znanstvena knjižnica Zadar: *Izveštaj o stanju pučkih općenitih i građanskih učionica i učiteljišta i srednjih škola u Dalmaciji za učionsku godinu 1894. – 1895. do 1904./1905.*

LITERATURA

CUKROV, Ante. 2001. *Hrvatsko školstvo u Istri*, knj. 3. *Između obrazovanja i denacionalizacije: Lega Nazionale njezine škole u Istri krajem 19. i početkom 20. stoljeća*. Pula: C.A.S.H.

MASCHEK, Luigi. 1872. *Manuale del Regno di Dalmazia per l' Dalmazia per l'anno*. Zadar: Braća Battara.

VRADEČIĆ, Josip. 2002. *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*. Zagreb: Dom i svijet.

CITY OF ZADAR'S PRESCHOOL INSTITUTIONS UNTIL THE TREATY OF RAPALLO

ABSTRACT

The intention of this paper is to present the city of Zadar's preschool institutions in the period following the adoption of the 1872 order by the Minister of Public Worship and Education in Vienna until the end of the First World War, i.e. the signing of the Treaty of Rapallo (1920). These institutions in Zadar have not been reviewed so far, which is why we refer exclusively to the texts of four district school supervisors along with some texts from the Zadar press at the time.

KEYWORDS:

preschool institutions, Zadar's kindergartens, school supervisors, school council